

УДК 316.2012

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Борисов Роман Ігорович – студент V курсу соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Шеремет Ірина Іванівна - кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

У статті аналізується вплив соціально-демографічних чинників на професійну соціалізацію студентів, особливості її протікання. У фокусі уваги авторів знаходяться питання детермінованості процесу професійної соціалізації у вищій довузівському етапом соціалізації, зокрема таким соціально-демографічним чинником, як місце проживання до вишу. На підставі аналізу результатів емпіричного дослідження, здійсненого кафедрою соціології Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна протягом 2008-2009 років серед студентів України, автори доходять висновку щодо зміни диспозицій студентів у ході їхньої професійної соціалізації. Дослідження виявило, що позитивна динаміка академічної успішності як показник професійної соціалізації студентської молоді у вихідців із сільської місцевості вища за їхніх колег з міст. Отримані результати засвідчили також істотну зміну навчальної мотивації студентів у ході професійної соціалізації у вищій порівняно зі стартовим етапом їхнього вузівського життя, що, в тому числі, зумовлено соціально-демографічними чинниками.

Ключові слова: соціально-демографічні чинники, професійна соціалізація, освітній потенціал, довузівська професійна соціалізація.

В статье анализируется влияние социально-демографических факторов на профессиональную социализацию студентов, особенности ее протекания. В фокусе внимания авторов находятся вопросы детерминированности процесса профессиональной социализации в вузе довузовским этапом социализации, в частности таким социально-демографическим фактором, как место проживания до вуза. На основе анализа результатов эмпирического исследования, проведенного кафедрой социологии Харьковского национального университета имени В.Н.Каразина на протяжении 2008-2009 годов среди студенчества Украины, авторы приходят к выводу относительно изменения диспозиций студентов в ходе их профессиональной социализации. Исследование выявило, что позитивная динамика академической успеваемости как показателя профессиональной социализации студенческой молодежи у выходцев из сельской местности выше, чем у их коллег из городов. Полученные результаты зафиксировали также существенные изменения образовательной мотивации студентов в ходе профессиональной социализации в вузе по сравнению со стартовым этапом их вузовской жизни, что, в том числе, обусловлено социально-демографическими факторами.

Ключевые слова: социально-демографические факторы, профессиональная социализация, образовательный потенциал, довузовская профессиональная социализация.

The article deals with the professional socialization of students, especially of their course according to socio-demographic factors. The authors focus primarily on deterministic process of professional socialization in high school before high school socialization, which is determined by socio-demographic factors such as place of residence before the university, parents' social status and level of education. Based on analysis of the results of empirical research conducted by the Department of Sociology of V.N.Karazin Kharkov National University during 2008-2009 among the students of Ukraine, the authors come to the conclusion regarding the changes of the disposition of students in the course of their professional socialization. The research found that the positive dynamics of academic achievement of respondents from rural areas is better than in urban counterparts. The obtained results also recorded significant changes in the educational motivation of students during their professional socialization in high school comparing to the initial stage of their university life, which, inter alia, is caused by social and demographic factors.

Keywords: socio-demographic factors, professional socialization, educational potential, pre-university professional socialization.

В умовах переходу до інформаційного суспільства перед вищою школою постає складна задача – підготувати фахівця нового типу, фахівця-інноватора, орієнтованого на постійне удосконалення професійних умінь та навичок. Потреба у безперервному оновленні та поновленні своїх знань у галузі обраного фаху має формуватися ще на етапі первинної професійної соціалізації особистості, тобто на довузівській і, головне, вузівській стадії такої соціалізації. З огляду на це, актуалізуються питання, пов'язані з визначенням чинників та механізмів формування особистості фахівця у виші, його професійного становлення.

Науковий аналіз проблем формування майбутнього фахівця потребує об'єднання зусиль дослідників, які представляють різні галузі соціогуманітарного знання. Серед вітчизняних та російських соціологів, які опікуються дослідженням розвитку системи вищої освіти, її трансформації в сучасному світі, можна назвати таких фахівців, як В. Андрущенко, В. Арбеніна, В. Астахова, К. Астахова, В. Бакіров, Л. Герасіна, Г. Зборовський, В. Кремін, О. Навроцький, В. Нечаєв, Л. Сокурянська, Ф. Філіппов, В. Чепак, Ю. Чернецький, І. Шеремет, О. Якуба та ін. Проблеми професійного становлення, планування життєвої, у тому числі професійної, перспективи молоді досліджувалися в роботах Є. Головахи, С. Макеева, В. Оссовського, В. Правоторова, Е. Саар, М. Тітми, Г. Чередніченко та ін. Наше дослідження присвячене вивченню впливу соціально-демографічних факторів на процес професійної соціалізації студентів. Правомірність та доречність такого аспекту вивчення проблеми зумовлена, по-перше, особливістю студентства як динамічної соціальної групи, яка формується із представників різних класів та верств суспільства. Існуючі соціальні, в тому числі соціально-демографічні, відмінності всередині цієї групи є об'єктивним чинником, що детермінує життєві перспективи, в тому числі майбутні професійні позиції студентства. По-друге, саме у період навчання у виші людина залучається до професійних норм і цінностей, що стає важливим підґрунтям для формування у подальшому (на етапі безпосередньої діяльності за фахом після закінчення вишу) її професійної культури. У контексті нашого дослідження ми акцентуємо увагу на актуальному та ретроспективному стані перебігу професійної соціалізації особистості, оскільки вважаємо, що цей процес починається задовго до навчання у виші, детермінується усім її попереднім життям. У зв'язку з цим важливо проаналізувати вплив на професійну соціалізацію особистості рівня освіти батьків, їхнього соціального положення, найближчого оточення, типу закінченої школи, місця проживання студента до вступу у ВНЗ тощо.

Метою цієї статті є визначення впливу на професійну соціалізацію студентів такого соціально-демографічного чинника, як місце їхнього проживання до вступу до вишу.

Перш ніж звернутися до аналізу ролі цього чинника у професійному становленні майбутніх фахівців, визначимо головні поняття нашого дослідження.

Під професійною соціалізацією ми розуміємо процес та результат надбання професійної компетенції, тобто комплексу знань, вмінь, навичок, необхідних для ефективної діяльності у професійній сфері за спеціальністю, здобутої у виші. Ключова роль у процесі професійної соціалізації належить реалізації освітнього потенціалу особистості, який ми розуміємо як інтегративну характеристику особистості, сукупність її знань, вмінь, навичок, освітніх потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій і мотивів, сформованих як під впливом освітніх інституцій, так і в процесі самоосвіти.

Реалізуючи мету нашої статті, ми звернулись до матеріалів соціологічного дослідження "Проблеми формування громадянської ідентичності української молоді: роль освіти як фактора консолідації суспільства", проведеного кафедрою соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в 2008-2009 роках (за репрезентативною вибіркою у ході дослідження були опитані 3058 студентів 32 вишів України).

При аналізі життєдіяльності студентів у виші ми поділили роки навчання у вищій школі на декілька етапів: період "адаптації" (I курс навчання у виші); період "активного студентського життя" (III курс); період "студентського життя, найбільш зорієнтованого на майбутню професійну діяльність" (IV-V курси).

Найбільш складним етапом життєдіяльності студента є I курс навчання, тобто період його адаптації до вишу. Зазначимо, що адаптація як механізм активного включення особистості до певної системи діяльності (у нашому випадку – до навчальної діяльності) є процесом, на який впливає багато факторів. Одним із них є такий чинник, як місце проживання до вступу у ВНЗ. Молоді люди із різного соціального середовища потрапляють у нову для себе соціокультурну реальність. Вони повинні адаптуватися до нового статусу (студента), стати членами соціальної групи зі специфічними цінностями, нормами, практиками тощо. Саме на першому курсі відбувається інтеріоризація нових цінностей (перш за все освітніх) та імплементація нової ідентичності (яка реалізується в отождоженні себе зі студентством як соціальною групою, опануванні певної ролі в академічній групі, в дозвіллевих практиках, що, в тому числі, спрямовані на придбання нового соціального капіталу).

Адаптація відбувається у різних сферах життєдіяльності студентів: адаптація до методів та засобів навчання у виші в процесі опанування спеціальності; до творчої діяльності в СНТ; до нового соціального середовища; до різноманітних суспільних практик (спортивних, творчих, комунікативних тощо). Враховуючи, що адаптація є цілісним процесом, пристосування студента до окремих підсистем (навчальної, наукової, дозвілєвої тощо) впливає на адаптацію студентів до вишу в цілому. Оскільки головною сферою життєдіяльності студента є навчання, адаптація у цій сфері є визначальною.

Реалізуючи мету цієї статті, ми виокремили групи студентів в залежності від місця їхнього проживання до вступу у ВНЗ, а саме: вихідців із обласних центрів (таких у масиві опитаних студентів було 22,5%), малих міст, СМТ (42%) та сільської місцевості (35%). Здійснений нами аналіз засвідчив, що процес адаптації до студентського життя має суттєві відмінності у вихідців із сімей, що жили до вишу у сільській та міській місцевості. Це пов'язано із тим, що молоді люди, які приїхали із сільської місцевості, адаптуються не лише до навчального процесу, як і всі інші групи студентів, але й до міського середовища. Відсутність контролю з боку сім'ї іноді негативно впливає на процес їхньої адаптації: потрапляючи у нове соціокультурне середовище, студенти цієї групи стають маргіналами, відмовляючись від норм сільського життя та засвоюючи перш за все зовнішні форми життя великого міста (можливості відвідувати кав'ярні, клуби тощо).

Проаналізуємо об'єктивні та суб'єктивні характеристики студентів виокремлених нами груп. Почнемо з фаху, який вони отримують. Як виявилось, серед колишніх мешканців села на гуманітарних факультетах вчаться 32,5%, на технічних – 27%, на природничих факультетах - 23% із числі опитаних. Менша доля студентів цієї групи навчається на економічних факультетах (16%). Це можна пояснити тим, що молоді люди вважають себе неготовими до конкуренції з колегами-городянами при вступі на такі престижні спеціальності, як економічні. Вихідці з невеликих міст частіше вчаться на економічних (29%) та технічних (25%) факультетах, а з великих міст – на гуманітарних (30%), технічних (26%) та економічних (23%).

Аналізуючи культурний капітал сімей студентів, ми з'ясували, що батьки першокурсників з великих міст частіше мають вищу освіту (50,3% батьків і 54,4% матерів студентів), ніж батьки їхніх однолітків з сільської місцевості та невеликих міст (22,5%, 35,5% і 37,1%, 42,9%, відповідно). Як свідчать результати нашого дослідження, незважаючи на те, що доля спеціалістів з вищою освітою у сільській місцевості значно менша, ніж у місті, батьки значної частини студентів з села є спеціалістами на посадах, що потребують вищої освіти. Можна зробити висновок, що наявність у батьків вищої освіти відіграє надзвичайно важливу роль у визначенні професійної траєкторії та в цілому життєвого шляху особистості.

Одним з найбільш значущих чинників інкорпорування культурного капіталу, який має велике значення для професійної соціалізації, є доступ до нього в такій об'єктивованій формі, як художня чи наукова література. Дослідження показало, що обсяг бібліотек сімей студентів із сільської місцевості відрізняється від відповідних показників городян: у мешканців міст бібліотеки, як правило, є більш об'ємними. Що ж стосується літератури, що безпосередньо впливає на набуття професійних компетенцій (літератури за фахом), то вона однаково часто зустрічається у сім'ях вихідців з сільської місцевості та невеликих міст, дещо частіше - у вихідців з великих міст. У той же час, незважаючи на менший доступ до літератури, "селяни" відрізняються від "городян" більш інтенсивними практиками читання літератури за фахом (див. табл.1), що говорить про їхні прагнення покращити свої стартові позиції при надбанні професійної компетенції.

Таблиця 1.

Жанри літератури, що регулярно читають студенти І курсу, в залежності від їхнього місця проживання до вступу у ВНЗ (у % до тих, хто відповів)

	Вихідці з сільської місцевості	Вихідці з невеликих міст	Вихідці з великих міст
Художня література "серйозного"жанру	10,7	13,2	15,6
Література за фахом	42	32	34,6
Науково-популярна література	9,1	8,8	12,7

У ході дослідження нами була проаналізована мотивація вступу до вишу студентів виокремлених груп.

Перш за все зазначимо, що в цілому по масиву опитаних провідними мотивами вступу до вишу є бажання стати висококваліфікованим спеціалістом в обраній галузі (52,2%), забезпечити собі стабільний матеріальний достаток у майбутньому (50,4%), підвищити свій соціальний статус, мати більш престижну позицію у суспільстві (37,1%), отримати диплом про вищу освіту (35,2%), стати

культурною, високоосвіченою людиною (26,2%). Студенти з сільської місцевості, як правило, менш зорієнтовані на забезпечення стабільного достатку після завершення навчання, у той час як для вихідців з великих міст цей мотив є одним з найголовніших (52,4%). Для вихідців з невеликих міст порівняно зі студентами інших груп, найбільше значення має можливість *стати висококваліфікованим спеціалістом*. Мотив *стати культурною та високоосвіченою людиною* є найбільш значущим для вихідців з великих міст. Студенти-вихідці з великих міст, порівняно з вихідцями з села, вдвічі частіше називають такий мотив, як *продовження років навчання* (відповідно, 7,7% і 2,9%). Якщо порівняти значущість мотиву *"бажання вчитися та жити у великому місті"* для студентів виокремлених нами груп, то він більш вагомий перш за все для тих, хто виріс у сільській місцевості (6,7%) (див.табл.2).

Таблиця 2.

Мотивація одержання вищої освіти в залежності від місця проживання студентів до вступу у ВНЗ (у % до тих, хто відповів)

	Вихідці з сільської місцевості	Вихідці з невеликих міст	Вихідці з великих міст
Хотіли стати висококваліфікованим спеціалістом в обраній галузі	52,3	54,7	49,7
Хотіли підвищити свій соціальний статус, мати більш престижну позицію у суспільстві	36,2	37,9	37,2
Хотіли забезпечити собі стабільний матеріальний статок у майбутньому	47,8	52,6	52,4
Думали продовжити роки учнівства, безтурботного існування	2,9	6	7,7
Вважали, що диплом про вищу освіту (все одно, яку) знадобиться Вам у житті	37,3	34,9	33,8
Сподівався зустріти супутника (супутницю) життя	3,1	3	1,7
На цьому наполягли Ваші батьки	8,2	8,2	8,4
Думали, що вища освіта забезпечить Вам цікаве коло спілкування в теперішньому і майбутньому	12,5	12,2	18,8
Вважали, що вища освіта надасть Вам можливість стати культурною та високоосвіченою людиною	27	24,7	29,1
Хотіли успадкувати професію батьків	2,2	1,8	3,3
Хотіли жити і вчитися у великому місті	6,7	4,8	1,5
Важко сказати	1,6	1,4	1,8
Інше	0,7	0,6	1,1

Розглядаючи проблему формування у студентів професійної компетенції, ми проаналізували їхні орієнтації та самооцінку розвитку таких якостей, як *творчий підхід до справи, сумлінність, освіченість, професіоналізм, самодисципліна, працьовитість, вміння доводити справу до кінця, ініціативність, критичний склад розуму, прагнення до самореалізації*. Як зазначав Б.Г.Ананьєв, ставлення людини до самої себе є найбільш тісно пов'язаним з цілями життя та діяльності, ціннісними орієнтаціями, установками, виконуючи функції саморегулювання та контролю індивідуального розвитку, сприяючи створенню та стабілізації цілісності особистості [10, с.314]. Аналіз матеріалів дослідження показав, що студенти I курсу найбільш важливими якостями вважають *освіченість, професіоналізм, працьовитість, вміння доводити справу до кінця, творчий підхід, здатність створювати щось нестандартне, нове*. При цьому вихідці з сільської місцевості, у порівнянні з іншими групами, віддають перевагу працьовитості, з великих міст - творчому підходу, здатності створювати щось нестандартне, нове. Цікаво, що, за самооцінками, найбільш розвинутими якостями "селяни" вважають ті, що перш за все пов'язані з відповідальністю: *сумлінність, дисциплінованість, самодисципліна, самоорганізованість, вміння доводити справу до кінця*, а "городяни" - ті, що найбільш пов'язані з креативністю - *творчий підхід, ініціативність та прагнення до самореалізації, особистих досягнень*.

Треба зазначити, що критичний склад розуму, який, з нашої точки зору, є вкрай необхідною якістю висококваліфікованого спеціаліста, вважають необхідним не більше 8% студентів кожної з виділених нами груп, що говорить про істотну ваду у формуванні професійної компетентності молодих людей у процесі довузівської соціалізації. (див.табл.3). Водночас, за самооцінками, ця якість властива більш як 54% студентів з кожної групи, що свідчить або про нерозуміння значення цієї якості, або про її відсутність.

Таблиця 3.

Орієнтації та самооцінки студентів I курсу розвитку особистісних якостей у залежності від місця їхнього проживання до вступу у ВНЗ* (у % до тих, хто відповів)

	Вихідці з сільської місцевості		Вихідці з невеликих міст		Вихідці з великих міст	
	Орієнтації	Самооцінка	Орієнтації	Самооцінка	Орієнтації	Самооцінка
Творчий підхід до справи, здатність створювати щось нестандартне, нове	29,6	62,9	39,3	68,9	41,2	73,6
Сумлінність, дисциплінованість	17	77,7	17,2	73	16,5	67,4
Освіченість, професіоналізм	40,6	65,6	43,5	65,1	42	58,5
Самодисципліна, самоорганізованість	16	71,1	20,6	68,4	19,7	65,1
Працьовитість	40,4	72,8	35,8	74,4	26,7	67,8
Уміння доводити справу до кінця	37,2	80,5	34,1	73,8	37,4	72,8
Ініціативність	13	65,1	15,7	70,4	15,1	75,2
Критичний склад розуму	4,7	57	7,7	54,5	7,8	56,5
Прагнення до самореалізації, особистих досягнень	17,5	81,2	18,8	81,6	15,1	86,2

*У таблиці представлений кумулятивний відсоток відповідей "притаманно у повній мірі" та "скоріше, притаманно"

Важливим показником і водночас чинником професійної соціалізації майбутніх фахівців є їхня академічна успішність, у тому числі шкільна. Нами встановлено, що у вихідців з села та вихідців із міської місцевості вона істотно розрізняється (відмінності статистично значущі). Серед студентів з сільської місцевості більше молодих людей, які навчалися на "добре і відмінно" та на "відмінно", ніж з невеликих і великих міст (85,1%, 75,8%, 71,8%, відповідно). Це можна пояснити певною мірою тим, що завершують середню освіту в школі і вступають до вишу лише цілеспрямовані і краще підготовлені молоді люди з сільської місцевості, з іншого – більш низьким рівнем вимогливості до знань та їхніми більш високими оцінками у сільських школах.

Важливим показником адаптованості до студентського життя є позиціонування студентів в академічній групі. Аналіз матеріалів дослідження показав, що вихідці з великих міст частіше вважають себе лідерами (11%, у той час як серед вихідців з сільської місцевості цей відсоток сягає 5,5), "селяни" ж частіше говорять про пасивну роль в академічній групі (27% "селян" на противагу 20% вихідців з великих міст). До активістів у всіх групах відніс себе приблизно кожний другий студент (від 50% до 54%).

Етап "активного студентського життя" (III курс) характеризується сформованістю у студентів стійких диспозицій, пов'язаних з навчальною діяльністю. Аналіз динаміки успішності студентів у виші показав, що в процесі професійної соціалізації до четвертого курсу успішність студентів виділених груп в цілому покращується (з нашої точки зору, внаслідок як актуалізації чинників навчальної мотивації, так і "відсиву" студентів у процесі навчання) (див. табл. 4). Особливо треба зазначити зростання (майже вдвічі) долі студентів, які вчаться тільки на "відмінно", як серед вихідців з села, так і серед вихідців з великих міст.

Таблиця 4.

Академічна успішність студентів у залежності від місця їхнього проживання до вступу у ВНЗ та курсу навчання (у % до тих, хто відповів)

	Вихідці з сільської місцевості		Вихідці з невеликих міст		Вихідці з великих міст	
	I курс	IV курс	I курс	IV курс	I курс	IV курс
Навчаються						
В цілому на "задовільно"	1,8	0,6	1,5	1,8	1,8	1,3
На "добре" та "задовільно"	7,8	7,4	8,4	8,7	7,9	5,2
В цілому на "добре"	26,1	24,4	25,7	19,6	28,4	17,4
На "добре" та "відмінно"	57,8	56,1	56,5	59,1	53,2	60,3
Тільки на "відмінно"	6,6	11,6	7,8	10,8	8,8	15,8

Вивчаючи характеристики адаптованості студентів, ми проаналізували не тільки показники їхньої успішності, а й навчальні практики, чинники навчальної активності. Якщо розглянути навчальні практики студентів першого курсу, то можна зафіксувати суттєві відмінності серед тих студентів, які вчаться "в повну міру своїх сил та здібностей". Так оцінюють своє навчання 27,3% вихідців з великих міст, 22,6% з невеликих міст і 18% селян. Серед студентів - вихідців з великих міст більше тих, хто у повному обсязі виконує навчальні завдання, працює понад установлену програму (див.табл.5). Можна зробити припущення, що у цьому випадку значну роль відіграє зовнішній контроль батьків, якого молоді люди з сіл та невеликих містечок не мають.

Таблиця 5.

Динаміка навчальних практик студентів в залежності від місця їхнього проживання до вступу до ВНЗ та курсу навчання (у % до тих, хто відповів)

	Вихідці з сільської місцевості		Вихідці з невеликих міст		Вихідці з великих міст	
	I	IV	I	IV	I	IV
Вчаться у повну міру своїх сил та здібностей	18	25,3	22,6	27,3	27,3	26,5
Вчитися цікаво	5,1	7,2	7,1	9,3	5,3	8,2
Засвоєння навчального матеріалу дається без особливих труднощів	16,3	14,2	14,2	13,4	16,6	10,5
Систематично вчаться протягом семестру	10,4	14,7	14,3	21,3	13,8	22,6
Регулярно відвідують усі заняття, активно працюють на них	6,9	13,5	10,7	15,2	7	14,7
У повному обсязі виконують навчальні завдання	12,1	14,3	14,3	19,8	16,4	18,2
Працюють понад установлену програму	43,8	53,2	49,8	55,1	52,8	54,9

Досліджуючи особливості адаптації різних груп студентів, ми проаналізували стимули навчальної мотивації студентів-першокурсників. З цією метою було проведено факторний аналіз навчальної мотивації студентів виокремлених нами груп. Завдяки такому аналізу ми змогли виділити 2 фактори, що характеризують мотивацію вихідців з сел¹: перший - **мотивація самореалізації** (в який увійшли *прагнення краще підготуватися до майбутньої професійної діяльності, прагнення забезпечити собі професійну кар'єру, урахування успішності при майбутньому працевлаштуванні, інтерес до предметів, що вивчаються, і почуття власної гідності*; зауважимо, що різноманітність смислових навантажень даних показників не дозволила визначити цей фактор як чинник професійної або навчальної орієнтації); другий - **орієнтація на зовнішній контроль** (до нього увійшли: *контроль з боку батьків, урахування оцінок при призначенні стипендії, вимогливість викладачів*) (див.табл.6).

Відзначимо, що сумарна дисперсія цих факторів становить 44%, що говорить про неяскраву вираженість цих факторів навчальної мотивації, проте фактор самореалізації є більш значущим: він пояснює 27,3% дисперсії.

У першокурсників другої групи (вихідців з міст) факторний аналіз навчальної мотивації² дозволив виділити фактор **професійної орієнтації** (*прагнення краще підготуватися до майбутньої професійної діяльності, прагнення забезпечити собі професійну кар'єру, урахування успішності при майбутньому працевлаштуванні, почуття власної гідності*), фактор **орієнтації на зовнішній контроль** (*урахування оцінок при призначенні стипендії, вимогливість викладачів*) і фактор інтересу до навчання (*інтерес до предметів, що вивчаються, на протипагу контролю з боку батьків*).

Сумарна дисперсія цих факторів - 56,7%. Найбільше навантаження має фактор професійної орієнтації.

Цікавими є зміни, що стосуються диспозицій студентів IV курсу порівняно з етапом їхньої адаптації. Так, факторний аналіз навчальної мотивації вихідців із сільської місцевості³ дозволив виділити фактор **професійної самореалізації** (*прагнення краще підготуватися до майбутньої професійної діяльності, урахування успішності при майбутньому працевлаштуванні, прагнення забезпечити собі професійну кар'єру, почуття власної гідності*), **фактор інтересу до навчання** (*інтерес до предметів, що*

¹ Був використаний метод Varimax; величина коефіцієнта Кайзера-Мейера-Олкін (КМО = 0,737) і тест Бартлетта (0,00) показали придатність даних для факторного аналізу.

² Використаний метод Varimax; величина коефіцієнта Кайзера-Мейера-Олкін (КМО = 0,703) і тест Бартлетта (0,00) показали придатність даних для факторного аналізу.

³ Використаний метод Varimax; величина коефіцієнта Кайзера-Мейера-Олкін (КМО = 0,744) і тест Бартлетта (0,00) показали придатність даних для факторного аналізу.

вивчаються на протигагу контролю з боку батьків) і фактор матеріальної орієнтованості (урахування оцінок при призначенні стипендії) (див. табл.7). Сумарна пояснена дисперсія склала 67%. Відзначимо, що коефіцієнт кореляції показника вимогливості викладачів був досить низьким (0,36), що дозволило визначити його як такий, що втратив значущість для вихідців із сільської місцевості.

Таблиця 6.

Матриця факторних навантажень студентів I курсу після обертання факторних вісей*

Мотиви навчальної активності студентів	Вихідці з сільської місцевості		Вихідці з міст		
	Фактори		Фактори		
	1	2	1	2	3
Прагнення краще підготуватися до майбутньої професійної діяльності	0,777	-0.032	0,830	-0,078	0,028
Прагнення забезпечити собі професійну кар'єру	0,706	-0.013	0,800	-0,112	0,115
Урахування успішності при майбутньому працевлаштуванні	0,640	0,249	0,665	0,134	0,190
Інтерес до предметів, що вивчаються	0,603	0,091	0,109	0,141	0,703
Почуття власної гідності	0,144	0,103	0,523	0,109	-0,352
Плата, внесена за навчання	0,140	0,420	0,054	0,042	0,223
Контроль з боку батьків	0,102	0,760	0,093	-0,132	-0,697
Урахування оцінок при призначенні стипендії	-0,130	0,450	0,108	0,754	0,023
Вимогливість викладачів	-	-	0,276	0,634	0,407

*Метод головних компонент

Таблиця 7.

Матриця факторних навантажень студентів IV курсу після обертання факторних вісей*

Мотиви навчальної активності студентів	Вихідці з сільської місцевості			Вихідці з міст		
	Фактори			Фактори		
	1	2	3	1	2	3
Прагнення краще підготуватися до майбутньої професійної діяльності	0,804	-0.032	-0.054	0,837	-0,078	0,028
Прагнення забезпечити собі професійну кар'єру	0,781	-0.013	0,044	0,836	-0,112	0,115
Урахування успішності при майбутньому працевлаштуванні	0,789	0,249	0,075	0,695	0,134	0,190
Інтерес до предметів, що вивчаються	0,368	0,740	-0,504	0,106	0,141	-0,594
Почуття власної гідності	0,649	-0,102	0,054	0,612	0,109	-0,352
Плата, що внесена за навчання	0,140	-0,087	0,131	0,054	-0,017	0,120
Контроль з боку батьків	0,102	-0,682	0,087	0,093	0,072	0,851
Урахування оцінок при призначенні стипендії	-0,130	0,081	0,925	0,108	0,817	-0,051
Вимогливість викладачів	0,167	0,031	0,166	0,276	0,672	0,338

*Метод головних компонент

Аналіз навчальної мотивації студентів, які є вихідцями з міст, показав, що у них серед факторів навчальної мотивації⁴ можна виділити: орієнтацію на **професійну самореалізацію** (прагнення краще підготуватися до майбутньої професійної діяльності, прагнення забезпечити собі професійну кар'єру, урахування успішності при майбутньому працевлаштуванні, почуття власної гідності), **зовнішній контроль з боку навчального середовища** (урахування оцінок при призначенні стипендії, вимогливість викладачів) і **зовнішній контроль з боку сім'ї** (контроль з боку батьків на протигагу інтересу до предметів, що вивчаються).

Здійснений нами аналіз оцінок студентів чинників життєвого успіху довів, що ці оцінки відрізняються не лише за таким критерієм, як місце проживання до вступу у ВНЗ, але й за курсом навчання. Симптоматичним виявилось зниження важливості чинників *власного інтелекту, здібностей та професіоналізму, ділових якостей* у вихідців з сільської місцевості та невеликих міст (див.табл.8). Разом з цим значно підвищується значущість таких чинників, як *наявність впливових друзів, родичів, зв'язків* (за винятком студентів з великих міст), *початкового капіталу, власності* (що є найбільш значущим у групі селян).

⁴ Використаний метод Varimax; величина коефіцієнта Кайзера-Мейера-Олкін (КМО = 0,751) і тест Бартлетта (0,00) показали придатність даних для факторного аналізу

Таблиця 8.

Оцінка студентами чинників життєвого успіху в залежності від місця їхнього проживання до вступу у ВНЗ та курсу навчання (у % до тих, хто відповів)

	Вихідці з сільської місцевості		Вихідці з невеликих міст		Вихідці з великих міст	
	I курс	IV курс	I курс	IV курс	I курс	IV курс
Впливові друзі, родичі, наявність зв'язків	47,5	53,4	42,6	52,3	47,2	45,5
Власний інтелект, здібності	59,2	53,8	62,9	57,3	63,5	62
Професіоналізм, ділові якості	44,3	36,9	45,4	40,6	41,2	43,6
Ділова хватка, прагматизм	30,8	28,3	36,6	38	41,4	36,1
Наявність початкового капіталу, власності	18,1	33,2	23,3	27,1	19,7	27,7

Важливим показником професійної соціалізації студентів є їхні плани стосовно занять після закінчення вишу. Як засвідчили результати нашого дослідження, після закінчення вишу вихідці з сільської місцевості більше, ніж представники інших груп, прагнуть до викладацької діяльності, колишні мешканці невеликих міст більш орієнтовані на роботу за фахом, вихідці з великих міст хотіли б створити власний бізнес, займатися політичною, громадською та адміністративно-управлінською діяльністю (див.табл.9).

Таблиця 9.

Види діяльності, яким збираються присвятити себе студенти IV курсу після закінчення вишу, в залежності від місця їхнього проживання до вступу у ВНЗ (у % до тих, хто відповів)

	Вихідці з сільської місцевості	Вихідці з невеликих міст	Вихідці з великих міст
Викладацька робота у школі, ліцеї тощо	14,2	4,7	5
Викладацька робота у технікумі, коледжі	5,6	3,1	1,6
Викладацька робота у ВНЗ	8,3	7,6	5,9
Науково-дослідницька робота	4,7	6,4	8,7
Практична діяльність за фахом	26,6	34,2	32,1
Адміністративно-управлінська діяльність	8,2	9,7	17,1
Політична, громадська діяльність	4,9	6,4	11,8
Створення власного бізнесу	24,1	28,3	33
Байдуже чим займатися, аби платили гроші	5	6,8	5,3
Хотіли б не працювати, а присвятити себе сім'ї, вихованню дітей	3,1	2,8	2,5
Чітких планів немає	21,4	14,1	12,5
Інше	0,8	1	4,7

Цікаво, що у п'ятій частини вихідців із сільської місцевості немає чітких планів щодо майбутнього працевлаштування. Можна припустити, що вони не мають, як городяни, підтримки сім'ї, її соціального капіталу, наявність якого допомагає городянам успішно працевлаштуватись.

Таким чином, у ході професійної соціалізації студентства у вищій школі, зокрема на етапі активного студентського життя, відбувається суттєва зміна диспозицій студентів порівняно з етапом їхньої адаптації до вишу. Студенти з сільської місцевості, які мають менші стартові можливості внаслідок меншого обсягу об'єктивованого культурного капіталу їхньої сім'ї, демонструють реалізацію стратегії прищвидшенного надбання професійних компетенцій (вони частіше читають літературу за спеціальністю, протягом трьох курсів зникають відмінності академічної успішності та інтенсивності навчальних практик між ними та їхніми колегами з міст). Спостерігається динаміка їхніх орієнтацій та самооцінки розвитку особистісних якостей, пов'язаних з формуванням професійних компетенцій: на етапі орієнтації на професійну самореалізацію зникають статистично значущі відмінності (за виключенням оцінки працьовитості та сумлінності). Цікаво, що чинник самореалізації для вихідців з сільської місцевості в ході професійної соціалізації трансформується в чинники професійної самореалізації та інтересу до навчання. При цьому їхня вага стає значно вищою (так, у першому випадку цим чинником пояснюється 27% дисперсії, у другому – 52%). В той же час такий чинник академічної активності, як інтерес до навчання, що був особливо значущим для вихідців з міст, протягом процесу професійної соціалізації у виші нівелюється, поступаючись місцем такому чиннику, як контроль з боку сім'ї.

Такі результати пояснюються цілеспрямованістю вихідців із сільської місцевості, які розглядають отримання вищої освіти у вищі шансом змінити свій соціальний статус, перейти до такої соціальної групи, як інтелігенція. Виявлені особливості адаптації до студентського життя та набуття професійних компетенцій різних груп студентів, виокремлених за соціально-демографічними ознаками, потребують, з одного боку, урахування цих особливостей у навчально-виховальному процесі у виші, з іншого – їхнього подальшого наукового опрацювання.

Література:

1. Бурдьє П. Различение: социальная критика суждения // Экономическая социология. - 2005. - Т.6. - №3
Режим доступу: <http://ecsoc.msses.ru>
2. Бурдьє П. Формы капитала [Електроний ресурс]. - Режим доступу: <http://bourdieu.name/fr/node/106>
3. Болотова В.А. Социальный капитал семьи как фактор социальной безопасности / В. Болотова, Н. Ляшенко // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. - С.387-393
4. Петренко Е.С. Ресурсный потенциал семьи и образовательные траектории детей и взрослых / Е. Петренко, Е. Галицкая // Статистика и социология образования. - 2007. - №3. - С.240-254.
5. Чередниченко Г.А. Жизненные траектории молодежи на разных этапах образования / Г. Чередниченко // Социол.исслед. -2011. - №7. – С.101-110.
6. Чередниченко Г.А. Образовательные и профессиональные траектории выпускников средних школ / Г. Чередниченко // Социол.исслед.. - 2009. - №7. - С.88-96.
7. Оксамитная С. Социально-классовые основы образовательного неравенства в Украине / С. Оксамитная // Социология: теория, методы, маркетинг.- 2006.- №3.- С.116-136
8. Сокурянская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л.Сокурянская // Харьков: Харьковский национальный университет имени В.Н.Каразина, 2006. – 576 с.
9. Ядов В.А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности // Методологические проблемы социальной психологии. - М.: Наука, 1975. - С. 89—105
10. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л., ЛГУ, 1968